

PUBLISHING AND EDITING

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2019.74.8>

UDC 007:[655.413+655.533]

**Art Book in the Theoretical Dimension
and Practice System of the Editor**

Anna Bidun

PhD Student,

*Institute of Journalism, National Taras Shevchenko University of Kyiv
36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: a.jabluchko@gmail.com

ABSTRACT

An art book is a type of editions that condenses mould-breaking, innovational, uncommon approaches of both author and publisher on the idea of creation of a specific book content. In practice it's common (by mistake or on purpose) to use art book definition to classify each traditional book that is unique by all means. As a result, this confuses all participants of the publishing process. The aim of the research is to study whether all editions that are defined as art books correspond to this classification, and to consider all challenges that the editors are facing to.

Using the methods of observation and analysis we have found out that the dozens of Ukrainian and foreign editions can or cannot be classified as art books. Using the systems analysis method this data became a background for revealing the consistent pattern in defining art books and editions that relate logically similar to them.

The research results confirm a problem of non-conformances between the content of editions and their classification. The illustrated artistic or fiction editions are often classified to the category of art book. Their main essential and typological properties don't allow us to designate them as art books. The scope of this problem testifies the unconscious usage of these categories, neglect of basic art book properties or blind following to current trends for manipulative purpose that influences the culture of art books publishing and readers' expectations.

KEYWORDS: art book; art edition; graphic (figurative) edition; illustrated book; artistic book.

УДК 007:[655.413+655.533]

Артбук у теоретичному вимірі й у системі практик редактора

Бідун Анна Віталіївна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, аспірантка.

Резюме

Артбук – тип видань, у якому сконденсовано авангардні, інноваційні, непересічні підходи автора й видавця щодо створення й організування книжкового контенту. Унікальні за всіма ознаками й традиційні книги часто помилково чи навмисне позначають артбуками, дезорієнтуючи всіх учасників, задіяних у їх створенні й сприйманні (користуванні). Метою розвідки було виявити відповідність видань, спозиціонованих як артбуки, їхній типологічній позиції, а також розглянути виклики, що неминуче постають перед редактором у роботі з ними.

Оперуючи методами спостереження й аналізу, виявлено сукупність українських і зарубіжних видань, які потрапляють до категорії артбуків або опиняються поза нею. Згруповані дані – завдяки методу систематизації – стали підґрунтям для виявлення закономірностей визначення артбуків і видань, типологічно до них близьких.

Отримані під час дослідження результати свідчать про проблему невідповідності контенту видань їх типологічному визначенню. До категорії артбуків найчастіше потрапляють ілюстровані мистецькі чи художні видання. Ключові сутнісні й типологічні ознаки цих видань, так само як і масової книги з ускладненим контентом, не дають підстав зараховувати їх до артбуків. Поширеність проблеми свідчить про неосмислене оперування поняттями, нехтування базовими характеристиками артбуків або безоглядне слідування трендам із маніпулятивною метою, що впливає на культуру цих видань та читацькі очікування.

Ключові слова: артбук; образотворче видання; мистецьке видання; ілюстрована книга; книга артистична.

Бідун А. В. Артбук в теоретическом измерении и системе практик редактора

Артбук – тип изданий, в котором сконденсировано авангардные, инновационные, незаурядные подходы автора и издателя к созданию и организации книжного контента. Уникальные за всеми признаками и традиционные книги часто ошибочно или умышленно обозначают артбуками, дезориентируя всех участников, задействованных в их создании и восприятии (пользовании). Целью исследования было обнаружить соответствие изданий, спозиционированных как артбуки, их типологической позиции, а также рассмотреть вызовы, которые неизбежно предстают перед редактором в работе с ними.

Оперирова методами наблюдения и анализа, обнаружена совокупность украинских и зарубежных изданий, которые попадают в категорию артбуков или оказываются вне ее. Сгруппированные данные – благодаря методу систематизации – стали основанием для выявления закономерностей определения артбуков и изданий, типологически близких к ним.

Полученные во время исследования результаты свидетельствуют о проблеме несоответствия контента изданий их типологическому определению. К категории артбуков чаще всего

относят иллюстрированные художественные издания или издания об искусстве. Ключевые сущностные и типологические признаки этих изданий, так же как и массовой книги, не дают оснований считать их артбуками. Распространенность проблемы свидетельствует о неосмысленном оперировании понятиями, пренебрежении базовыми характеристиками артбуков или манипулятивному следованию трендам, что влияет на культуру этих изданий и ожидания читателя.

Ключевые слова: артбук; изобразительное издание; издание об искусстве; иллюстрированная книга; книг артистическая.

1. Вступ

«Контентоорієнтованість видавничої індустрії» [1, с. 81] актуалізує проблему концептуальності книги як семантико-емоційного утворення, її споживчої цінності. Особливий вид книжкового контенту репрезентують артбуки, які, синтезуючи нестандартні ідеї, демонструють невичерпність рішень у розвитку матеріальної конструкції книги, її виражально-комунікаційних можливостей і певним чином впливають на деякі сегменти стандартизованої видавничої продукції (збірки поезії, дитяча книга).

Сучасний потік видавничої продукції свідчить про довільне розуміння специфіки артбуку, «паспортування» в цьому сегменті маргінальних видань і навіть таких, які не відповідають цьому статусу. Ситуація, в якій «продукт естетичної діяльності поступився місцем художньому сервісу» [2], а поняття «артбук» стає трендовим, спричиняє деформування типологічної й термінологічної систем. Необдуманість, непослідовність авторських і (чи) видавничих рішень, нерегламентованість проектування та створення, типологічна відкритість і незавершеність, термінологічна невпорядкованість – усе це зумовлює межові («анархістські») очікування, практики й оцінки. Безперечно, намагання регламентувати підходи, технології створення артбуків суперечитимуть їхній природі, однак постає необхідність чітко зафіксувати онтологічні ознаки артбуків і межі, за якими закінчується нескінченний у своїй багатоманітності їх типологічний ряд, запропонувати чітку термінологію і «відсікти» термінологічні одиниці, які посилюють плутанину, дезорієнтують очікування, затуманюють розуміння й руйнують оцінну систему. До цього спонукає ситуація у видавничому середовищі сучасної України.

Мета дослідження – виявити відповідність спозиціонованого як артбук видання його типологічній позиції, а також окреслити виклики редактора в роботі з ним.

2. Теоретичні засади дослідження

З'ясувати типологічні характеристики, сутнісну специфіку, функції й емоційно-сміслові, комунікаційне навантаження, закладене авторами в артбуки чи подібні до них видання, можна завдяки напрацюванням зарубіжних теоретиків і практиків. Серед них вирізняються доробки Дж. Дракер, П. Верхесна, М. Погарського.

Методологічно цінним є фаховий аналіз найбільш репрезентативних, з погляду польської дослідниці Г. Бобілевіч, зразків артбуків і типологічно близьких до них видань («книга художника», *livre d'artiste*). В українському науковому дискурсі реальну практику найґрунтовніше розглянула Г. Листвак, послуговуючись поняттям «книга художника». Помітні спроби продовжити термінологічні пошуки й критично розглянути артбуки чи видання, які тільки претендують на таке означення, О. Копецької, М. Скиби і С. Підпригори. Неповним було б осмислення артбуків без урахування міркувань їх авторів, видавців і критиків, які висловлюють свої позиції й бачення на фахових медіа-платформах – А. Гербер, Б. Іверсен, Ю. Табенської, О. Дмитрієвої, І. Варениці та ін.

Напрацювання теоретиків і практиків прислужається всім суб'єктам, чий зусилля спрямовані на проектування, втілення й популяризування артбуків.

3. Методи дослідження

Застосування методу спостереження й аналізу допомогло виявити сукупність видань, які є артбуками, названі ними чи мають деякі їх ознаки. Завдяки методу систематизації згруповано отримані дані, виявлено закономірності визначення артбуків і типологічно близьких до них видань. Отримані результати засвідчують поширену невідповідність найменувань контенту видань. Найчастіше зараховують до категорії артбуків ілюстровані художні й мистецькі видання, які за базовими ознаками артбуками не є. Банальне догодження трендам, ігнорування чи нерозрізнення базових характеристик артбуків спрощує культуру очікувань, сприйняття і відповідних суджень.

4. Результати і обговорення

Поняття «артбук» швидко вкорінилося в науковий і медійний дискурси, де ним оперують на позначення видань, часто різних і сутнісно, і типологічно. Доповнюючи синонімічний, на думку багатьох теоретиків і практиків, низка понять – «книга художника», «livre d'artiste» і «мистецьке видання», а також «авторська книга», «візуальна книга», що функціонують як штучні лексичні утворення, артбуки постають як особлива категорія видань, контент яких вирізняється оригінальністю і способом його просторового організування. Асортимент цих видань у книгарнях, позиціонування авторами й видавцями результатів своєї діяльності, а також природа обраних науковцями за об'єкт дослідження видань свідчать про критеріальну нечіткість, невпорядкованість типологічної матриці цього типу видань, а через це і про термінологічний різнобіч. Серед причин можуть бути труднощі типологізації (невнормованість типології) книг із нетрадиційним чи ускладненим контентом; об'єктивна неусталеність практики; різноманіття типологічно схожих видань; відсутність усталених норм і критеріїв проектування, створення й оцінювання таких видань; неухважність, нехтування правилами чи сліпе намагання втрапити в тренд.

Теоретики й практики – Дж. Дракер [3], А. Лоренц [4], П. Верхеєн [5], Б. Танненбаум [6], М. Погарський [7], К. Загорська [8], які розрізняють поняття «книга художника», «артбук» (art book) і «livre d'artiste», беручи за ключові критерії матеріальний вияв, унікальність контенту, інтерактивність, авторство (одноосібне, рідше – колективне), а також нівелювання чи незалежність від комерційних мотивів і обмежень, дають підстави позначати поняттям «артбук» усю сукупність книжкових видань, принципово відмінних від стандартизованих зразків. По-перше, сутнісно артбуки перебувають поза стандартизованою типологічною системою, до того ж – досі не потрапляють у фокус уваги галузевих стандартів. По-друге, артбукам властива розкутість і розкомплексованість авторської й (чи) видавничої думки, що втілюється в несподіваній матеріальній конструкції, незвичних матеріалах, техніках роботи з контентом і його організуванням. Функція таких видань передусім інноваційно-естетична, тому маркетингові амбіції для них – не ключові. Креативність й непересічність творчих рішень у проектуванні й створенні артбуків не лише вирізняє їх з поміж інших видань, а й задає вектор подальших пошуків, оновлює параметри, за якими визначають культуру книги, стимулює технологічні інновації у видавничій галузі.

Не кожна книга, спозиціонована як артбук, реально відповідає цьому статусові, так само як не означені цим поняттям книги можуть бути артбуками. Різне трактування поняття «артбук» і типологічно близьких до них видань, а також непослідовність у поглядах часто дають про себе знати в наукових публікаціях і в фаховому середовищі. Це зауважив

М. Скиба: «Представники згаданої течії в українському contemporary art – С. Волязовський, А. Белов, С. Попов – досить активно послуговуються форматом artist's book» [9]. Аналіз «Найпорнографічнішої книги у світі» А. Белова (Белов А. Найпорнографічніша книга у світі, 2008), яку згадує М. Скиба, не дає підстав вважати її ні артбуком, ні «книгою художника» (поняття, які найчастіше ототожнюють). Автор ніяк не експериментує з формою, про що вказує вже в анотації («Я створив анти-книгу, хоча традиційна форма книги – обкладинка, сторінки та їхня послідовність – збереглася» [10]), тому вона засвідчує хіба що сміливий вибір теми й розкуте її втілення. Базові її характеристики вказують на те, що це, послуговуючись поняттям О. Харитоненко, – «зображальне видання» або «видання із зображеннями» [11].

На дискусійність налаштовує твердження Г. Листвак про те, що «через нормативну невизначеність і розмитість поняття “книги художника” отримують реальне видавниче продовження в арткнизі: альбомах, подарункових виданнях, каталогах робіт» [12], оскільки тут можна побачити і дефінітивну, і номінативну проблеми. Поняття «книга художника» вказує на приналежність базового компонента контенту, тип авторства (аналогії: «книга письменника», «книга композитора»), а не на типологічну (якісну) специфіку. Не позбавлене суперечностей і поняття «авторська книга», адже оцінити міру самостійної роботи автора – складно, а видана у видавництві, книга втрачає критерій цілковитої або часткової рукотворності [13].

Ілюстрацію цього твердження можна знайти у виданні «Artists and Their Books / Books and Their Artists» (M. Reed, G. Phillips. Artists and Their Books / Books and Their Artists, Getty Research Institute, 2018), випущеному в світ дослідницьким інститутом Getty, де є інформація про більше сотні «книг художника», відібраних із 6 тисяч, наявних у них – це мистецька книга про «книги художника», хоч урівнювати семантику цих понять теж контрпродуктивно. Артбуками книги художника можуть також бути, однак – на підставі сутнісної та функціональної відповідності цьому типові видань. Слушне зауваження Дж. Дракер, про те, що «не кожна книга, зроблена художником є “книгою художника”», так само як не є ними типологічно схожі видання – портфоліо митців, каталоги виставок [3], щоденники, дитячі книги [4]. Використання калькованих термінів – передумова однакового позначення принципово різних об'єктів (книги-інсталяції, книги-скульптури) і довільного їх типологічного позиціонування.

Не варто беззастережно сподіватися побачити артбуки серед продукції видавництва з промовистою назвою «Артбук», що входить до культурного холдингу «Гудімов Арт Проект». Інформація про його діяльність фіксує такі типи видань: «мистецька книга», «каталоги», «буклети», «артбуки», «авторські книжки», «мапи», «мініатюри», а віднедавна – «монографії відомих українських авторів». Уважний погляд на запропоновані видавництвом книги засвідчує розуміння артбуків як книг про мистецтво [14], альбомів із мистецтва [7, с.15], – з високим рівнем культури видання, проте без експериментів із матеріальною конструкцією. Наприклад, книга Т. Сільваші «Реальність» (вид-во «Артбук», 2017) містить фото з експозицій художника-абстракціоніста з оглядовими текстами, а також біографічну довідку про митця. Стратегія видавництва «Артбук» безпосередньо пов'язана з діяльністю арт-центру «Я Галерея», а всі видання передують мистецьким проектам або є їхнім підсумком, втіленим у мистецькій книзі.

Артбуками звикли вважати всі нестандартні, контроверсійні й авангардні об'єкти, навіть якщо вони майже не асоціюються із книгою, культурою її виготовлення і базовою специфікою функціонування. Довільне використання поняття «артбук» для позначення книг із високоякісними за задумом і втіленням ілюстраціями або ж книг, де автор проектує частину чи всю дизайн-концепцію, – не рідкість. Яскравий приклад – книги, що представляють творчість українського письменника Ю. Іздрика. Одна з них – «Underwor(l)d : альбом (вид-во «КСД», 2011) – окреслена видавцями неструнким лексично поняттям «автор-

ський мистецький альбом» й автором як «концептуальний art-book», «синтетичний проєкт», – у ній відсутні рішення, типологічно споріднені з тим, до чого вдаються в роботі над артбуками Я. Винницька, Ю. Табенська, Д. Осипов «Скрина. Речі сили» (вид-во «ВСЛ», 2016 (Рис. 1) або «Наречена» (вид-во «Terra Incognita», 2017).

Рис. 1. «Скрина. Речі сили» Я. Винницької, Ю. Табенської, Д. Осипова (Джерело: Treasure Box: Things of Power. URL : <https://www.behance.net/gallery/43193159/Treasure-Box-Things-of-Power>)

Очевидно, видавці використовують поняття «артбук» для привернення уваги, адже воно, особливо – в англomовному написанні, апелює до актуальних трендів, є привабливішим, ніж поняття «образотворче видання», «ілюстроване видання», «фотоальбом» тощо.

Рис. 2. «Пливи, рибо, пливи» С. Жадана (Джерело: КнижковаХата. URL : <https://knygy.com.ua/index.php?productID=9786176141426>)

А найчастіше артбуками називають ілюстровані літературно-художні видання: книга С. Жадана «Пливи, рибо, пливи» (вид-во «Чорні вівці», 2016) (Рис. 2) – насправді ілюстрована книга (проілюстрований вірш); лінійка видань про видатних українських діячів від «А» до «Я» – Івана Франка, Тараса Шевченка, Андрея Шептицького, Богдана-Ігоря Антонович (вид-во «ВСЛ», 2017); поетична збірка О. Каданова «Не я, а той» (вид-во «Віват», 2018); ілюстрована повість й оповідання О. Михеда «Мороки» (вид-во «Люта справа», 2016), літературно-художні ілюстровані біографії про героїв визвольної боротьби, наприклад, Х. Лукашук «Михайло Сорока» і «Микола Лемик» (вид-во «Discursus», 2018) та ін. Ярлик «артбук» часто додають не автори й видавці, а медіа, в тому числі й фахові. Наприклад, вищезгадана поетична збірка О. Каданова стала «поетичним арт-буком» [15; 16], як і видання прози О. Михеда «Мороки» [17], ілюстрований роман Т. Прохаська «НепрОсті» (вид-во «Terra Incognita», 2018).

Необмежені галузевими стандартами в проектуванні та втіленні, артбуки розширюють розуміння книги як «тривимірного функціонального об'єкта» [5] завдяки концептуальному поєднанню змісту й форми, які, взаємодіючи, доповнюють й ущільнюють її змістово-смысловий простір. Артбуки – передусім незвичні видавничі рішення, книги як витвори мистецтва (в тому числі книжкового). Оригінальні матеріали для організування чи оздоблення контенту, незвичні або й непересічні способи роботи з ними – все це є основою цінності артбуків. Поняття «артбук» «семантично гнучке, враховує експерименти з формою й матеріалами конструкції книги, усуває категоричність належності автора до конкретної професії, апелює до симбіозу ідеї, форми й інших компонентів, задіяних в її створенні» [18, с. 61].

Зважаючи на цільове призначення, характер інформації, структуру та спосіб побудови матеріальної конструкції є підстави розглядати артбук як інноваційний вид видання, ключові ознаки якого – унікальність, часто – нетехнологічність матеріальної конструкції за формою, добром і поєднанням композиційних матеріалів, з якими органічно пов'язана нетрадиційність (незвичність) його контенту. Здебільшого артбук є одиничним (у край-

ньому разі – немасовим) результатом особливої мотивації, креативного пошуку наділеного рідкісними здібностями та вміннями майстра.

Серед українських артбуків вирізняються роботи Ю. Табенської «Redux», «Подорожній архів Марко Поло», «Словарь малороссийских слов», у кожній із яких авторка експериментує не лише з візуальним оформленням, а й із матеріалами, розмірами окремих сторінок у книжковому блоці. Наприклад, у «Redux» (Фантомні спогади) (2015) Ю. Табенська вшиває в книжковий блок додатковий зошит зі стилізованими під старовину фото, утричі меншими за площу сторінки, що акцентує увагу на певних подіях у житті Ігнація Мархоцького, постаті якого присвячений артбук. «Словарь малороссийских слов» має незвичну для традиційних видань напівпрозору основу, схожу на кальку, вставлену в книжковий блок. Наклад видань не перевищує кількох десятків із огляду на рукотворність окремих елементів і високу собівартість, через що артбуки – здебільшого нішеві (персоналізовані) видання, розраховані на вузьку аудиторію поціновувачів. Інтерес до артбуків є і серед видавців, чому сприяє розвиток технологій виготовлення книг. Яскравий приклад – артбуки Я. Винницької, Ю. Табенської, Д. Осипова «Скриня. Речі сили» (вид-во «ВСЛ», 2016) і «Наречена» (вид-во «Тетта Incognita», 2017), для оформлення яких використано тиснення, друк на прозорих і напівпрозорих основах, а також висічки на окремих сторінках.

Завжди видавничою подією є артбуки творчого тандему Р. Романишин і А. Лесіва, відомих як студія «Аграфка». Їхні рукотворні книги – «Листи до середини» (2010), «Паперове майбутнє» (2011), «Валізка вражень» (2011) – приклад творчого застосування різних матеріалів (дерево, картон) і технік (асамбляж, шовкографія, деколь, тиснення), що можуть бути використані для втілення ідеї в книжковій або іншій формі. Звичну для традиційної книги форму й спосіб організування контенту має «Рукавичка» (ручне виготовлення, 2010), вважати артбуком яку можна завдяки фетровій суперобкладинці з вирізом у формі рукавички, яка, очевидно, звідти й була використана для декорування одного з кінців стрічки-ляссе. На відміну від інших артбуків «Аграфки», «Рукавичка» має значно більший потенціал як видавничий проект з огляду на можливість тиражування й доступність нетипових для книговидавництва матеріалів. Щоправда, в розділі «артбук» на своєму сайті [19] «Аграфка» вміщує і типологічно невідповідні цій категорії книги: «Про молоко» (2011) – «авторська книга мальованих історій, жартів та фразеологізмів про молоко» (використання лексичного утворення «авторська книга») й ілюстрована поетична збірка В. Шимборської «Може, це все» (2010).

Технологія проектування й виготовлення артбуків часто є демаркаційною лінією між рукотворними й серійними видавничими проектами, а інноваційність артбуків іноді стає рушієм пошуків, творчої колаборації агентів книги. Лондонське видавництво «Visual Editions» продемонструвало один з унікальних випадків, коли книжка, розрахована на масового читача, стає артбуком, зорієнтованим на широку аудиторію. Роман Дж. Сафрана Фора «Дерево кодів» («Trees of Codes») був утілений як артбук (у 2010 р.) (Рис. 3).

Рис. 3. «Trees of Codes» J.S. Foer (Джерело: Gig Alert: Tree of Codes. URL : <https://www.wnyc.org/story/gig-alert-tree-codes/>)

Взявши за основу існуючий текст, автор разом із видавцями А. Гербер і Б. Іверсен обмірковували можливість експерименту з формою і простором сторінок. У результаті – кожна сторінка роману мала різну висічку, на якій залишалися окремі, вибрані письменною мовою слова, що утворили нову історію. Видавці стверджують, що майже всі друкарні відхилили їхню ідею, резюмуючи: «книжка, яку ви хочете зробити, просто не може бути зроблена» [20], і тільки бельгійська «Die Keure» погодилася зреалізувати ідею. Тираж створеного артбуку сягнув тридцяти тисяч примірників, успішно проданих.

Висічки всередині книжкового блоку – одна з технік, що користується популярністю в зарубіжних видавництвах. Наскрізний дев'ятнадцятиміліметровий отвір у книжковому блоці книжки С. Оннена «Втрачений цент» (S. Onnen «The Lost Cent», «Onomator», 2013), що імітує зниклий цент і обіграний візуально посторінково; круглі висічки на сторінках, які розгортаються як клапани у книзі А. Нокса «Зроблений із зірок» (A. Knox «Made of Stars», 2015) й акцентують увагу на різних постатях. Зарубіжні видання не означені поняттям «артбук», проте їхні характеристики дають підстави, по-перше, зараховувати їх до артбуків, по-друге, свідчать про видову різноманітність, оскільки ними можуть бути і фотоальбоми, літературно-художні твори для дитячої й дорослої аудиторій.

Серед української видавничої продукції також є книги, неспозиціоновані як артбуки, хоча за всіма критеріями (використання нетрадиційних матеріалів; експериментальне ор-

ганізування книжкового контенту; оригінальність змістово-сислової й семантичної єдності, що їх підкреслює матеріальний вияв книги) їм відповідають. Наприклад, книга музиканта О. Чемерова «Один» (вид-во «АДЕФ-Україна», 2010), у книжковий блок якої вмонтовані ще дві брошури з поетичними текстами, що можуть функціонувати й бути сприйняті окремо від основної книги. Відповідає заявленому в назві видавництва типу видань «Глосарій моди» У. Бойко (вид-во «Artbooks», 2017): цупкі сторінки, поділені горизонтально на чотири співрозмірні картки завдяки пружинному скріпленню пропонують різні комбінації вбрання для зображених на першій картці дівчаток-моделей (Рис. 4).

Рис. 4. «Глосарій моди» У. Бойко, Я. Подосельник (Джерело: Глосарій моди. URL : <https://rozetka.com.ua/ua/68525169/p68525169/>)

Труднощі типологічного визначення агентами книги (автором, видавцем, книгорозповсюджувачами, читачем) може бути зумовлена ускладненим контентом, якому неможливо знайти одну класифікаційну позицію. Особливо коли йдеться про книги з допоміжними матеріалами, без використання яких їхній контент неможливо повноцінно сприймати й розуміти. Такими можна вважати книги Р. Вільямс «Приховані дива» (вид-во «#книголав», 2017), А. Бестард, М. Тріус «Що ховається у лісі?» і «Що ховається у тілі?» (вид-во «ВСЛ», 2017), визначену видавцями як «книжки-розглядалки». Почергове використання спеціальних скелечь червоного, синього й жовтого кольорів оприявнює зображення, «сховані» за допомогою спеціальної техніки нанесення, пов'язаної з кольороподілом.

Хороший приклад видавничої лінійки артбуків – книги видавництва «Махаон-Україна» – «Океанологія» (2010), «Ілюзіологія» (2013), «Єгиптологія» (2017), та ін.

Спозиціоновані як подарункові видання, їхні характеристики дають підстави вважати їх артбуками. По-перше, вони мають нетрадиційні матеріали для оформлення – пластмасові камінці, пір’їнки, кольорові блискітки, що виконують не тільки декоративну функцію, а й імітують деталі описуваних предметів чи явищ. По-друге – специфічна матеріальна конструкція кожного розвороту – клейки, які по-різному розгортаються відповідно до ідеї описуваного предмета або явища; деталі, виконані в техніці поп-ап, що стають об’ємними при розгортанні; додаткові мапи, інструкції, записки-пояснення, які можна виймати з книжки. Артбуки з аналогічною дизайн-концепцією – в асортименті видань російського видавництва «Ексмо», що їх пропонує українському читачеві інтернет-магазин «Cosmic Shop», позиціонуючи себе як «магазин коміксів і артбуків №1 в Україні». На відміну від «Махаон-Україна», «Ексмо» окреслює ці видання як артбуки. Популярні книги про персонажів історій Дж. Роулінг – Гаррі Поттера й Ньюта Саламандера – виходять друком одночасно з новими фільмами, що є стратегічно вдалим рішенням для їх популяризації. Книги «Гаррі Поттер. Хогвартс. Волшебный путеводитель по Школе Чародейства и Волшебства» і «Гаррі Поттер. Карта Мародёрв» (с волшебной палочкой) (вид-во «Эксмо», 2018) також мають додатковий, цікаво спроектований контент, що, вміщений із основним, вдало його доповнює, тому їх можна вважати якісними зразками артбуків. Ці видавництва також не завжди послідовні в типологічному означенні книг зі специфічним, ускладненим контентом – артбуками часто позначені енциклопедичні видання, видання з високим рівнем видавничої культури, комікси й ілюстрований нон-фікшн. Офіційне видання популярного американського серіалу «Пуститися берега» («Breaking Bad») – «Breaking Bad. Официальное издание сериала «Во все тяжкие» («Эксмо», 2017) – насправді ілюстрована книга нон-фікшн, яка детально описує історію його створення. Відсутність будь-яких експериментів із матеріальним виміром книги, обраний крейдований папір і спосіб макетування сторінок, скоріше властиві журнальним, ніж книжковим виданням, – усе це спростовує аргументи на користь обраної видавцями типології. Аналогічна ситуація – з книгою «Чужой. Легендарное коллекционное издание» (2017), «Атласом мира Толкина» Д. Рея (2018), що за всіма ознаками – звичайне ілюстроване видання, або «Бэнкси. Walland Piece» (2017), яке є образотворчим виданням.

Пошукові запити за ключовим словом «артбук» передусім спрямовувуть до онлайн-магазинів коміксів і різноманітної продукції, створеної за мотивами популярних медійних проєктів – комп’ютерних ігор, серіалів, фільмів тощо. Типова ситуація для більшості таких платформ – ототожнення артбуку з коміксами. Письменниця й ілюстраторка Ч. Хілл, яка досліджує візуальну культуру книги слушно зауважує про помітне нині спрощене розуміння функцій ілюстрації у різних виданнях, що призводить до підміни понять під час типологічного визначення [21]. Комікс – окремий жанр, у якому візуальний нарратив домінує над текстовим, він потенційно може бути артбуком у випадку креативних матеріально-конструктивних рішень, але у традиційному вигляді вважати його ним – підстав недостатньо.

Поняттями «артбуки по іграх» й «ілюстрований альбом» означені видання онлайн-платформи «Ideo-Grafica», яка позиціонує себе як «світ коміксів і книг» [22]. Своєрідно згруповані типологічно різні видання у розділі «артбуки»: «за фільмами», «за іграми», «ілюстрації». Очевидно, обираючи за критерій розрізнення походження контенту, підрозділ «ілюстрації», куди ввійшли віммельбухи, образотворчі й ілюстровані літературно-художні видання, – дещо недоречний, адже за такої логіки ілюстрації домінують і в книгах із перших двох підрозділів.

Спостереження за асортиментом книг і особливостями роботи подібних онлайн-платформ наводять на міркування про потребу теоретичного осмислення книжкової продукції, основою контенту якої є інші медіапродукти – комп’ютерні ігри, кіно- і мультфільми. За характером контенту вони нагадують енциклопедичні видання; за форматом, спосо-

бом скріплення блоку тяжіють до журнальних, а не книжкових видань; переважання високоякісного ілюстративного наповнення над текстом унеможлиблює зарахування їх до котроїсь із багатьох класифікаційних позицій; невеликі наклади й висока роздрібна ціна роблять їх нішевидами.

Ознаки артбуку можна знайти і в традиційних зразках (за формальним критерієм) книг. До прикладу – К. О'Ши «Феномен ZARA» (вид-во «BookChef», 2017) – для оформлення книги про бізнес-модель фешн-індустрії палітурка була виконана мінімалістично, а на внутрішню її сторону вклеєна ручка від паперового пакету, традиційного для торговельних центрів. Використана деталь у матеріальній конструкції підкреслює тему й ідею контенту, вирізняє серед інших подібних видань. Є ознаки артбуків (нетрадиційні матеріали) у книгах видавництва «Видавництво»: А. Хьоглунд «Про це говорять лише з кроликами» (2017), для оздоблення корінця якої використано матеріал із ворсинками, що імітує пухнасту шерсть описаного в історії кролика; В. Гібсон «Нейромант» (2017), у якій фрагмент ілюстрації на палітурці оформлений анімованою лентикулярною інкрустацією (варіо-зображення, переливачка); тематично об'єднані книги «Це зробила вона» і «Це теж зробила вона» (2018), назви яких виконано в техніці висічки. Експериментує з декоруванням палітурок і видавництво «ВСЛ»: перша книга з серії про фізика Джорджа Г. Стівена, Г. Люсі «Джордж і таємний ключ до Всесвіту» (2016) має на обкладинці зображення головного героя у скафандрі, де на місці захисного скла – скретч-покриття, стерши яке читач може побачити його обличчя.

Аналіз вищезгаданих книг виявляє один із проблемних вимірів їх оцінювання, а саме – умовність будь-яких типологічних систем, складність об'єктивно визначити достатність (кількісну й якісну) ознак і характеристик, щоб вважати їх артбуками.

На типологічних маргінесах опиняються видання, які стають артбуками під час чи після опрацювання читачем їхнього контенту. Наприклад, популярне у світі видання К. Сміт «Знищ цей щоденник» (вид-во «КСД», 2015), спозиціоноване в українській версії як «видання для організації дозвілля», а в оригіналі – «ілюстрована книга» (один із варіантів перекладу англійського «journal» – «журнал», що певною мірою апелює до конструктивного втілення), розрахована на активну участь читача. Авторка залучає користувачів до процесу створення (чи ігнорування) контенту. Успіх видання демонструє його наклад: за десять років – сім мільйонів оригінальних примірників [23]. Зацікавлення української читачької спільноти, вочевидь, спровокувало рішення видавців випустити подарунковий набір «Знищ цю коробку» (2018) з п'ятьма різними книгами авторки: «Знищ цей щоденник», «Безлад. Головний посібник з помилок і негараздів», «Кишеньковий сміттяр», «Це не книга» і «Лінія». Схожий принцип видання, але зовсім інша наскрізна ідея – у «книзі артистичній» («book artistic») Т. Качак, А. Яблучної «Літературник» («ВЦ “Академія”», 2017). Творчий потенціал деструкції – у «Знищ цей щоденник», натомість у «Літературнику» – акумулювання читачьких вражень і досвіду, акцент на мнемонічних функціях. Словосполучення «книга артистична» (віддалений синонім «артбуку»), вжите для жанрового визначення вдало окреслює нетипові для традиційної книги рішення вибору й організування контенту, вказує на певний мистецький вияв автора і видавця.

Невибагливість оформлення, мінімалізм, що тяжіє до простоти, відсутність потреби в дорогих поліграфічних матеріалах – усе це робить подібні видання привабливими з кількох причин. Передусім – це спосіб урізноманітнити асортимент, пожвавити інтерес ринку до видавництва і його продукції. Невисока собівартість разом із можливістю проявити свої творчі (артистичні) здібності приваблює читача (користувача), який не тільки трансформує книжку в артбук, а й підсилює інтерес до неї інших, якщо транслює творчий процес читання (користування) книжкою в соцмережі, створюючи контент про контент.

Артбуками часто стають видання для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Це вдалий спосіб поєднати в найрізноманітніших формах пізнавальний та ігровий аспекти

контенту. Серед сучасного асортименту є цікаві видання українських і зарубіжних авторів, які можна вважати артбуками або типологічно схожими на них виданнями. Такою є книжка С. Санжі «Тваринки в кольорових одешинках» (вид-во «Ранок», 2017) – означена видавництвом як «книжка-картонка», вона має нетипову для таких книг конструкцію. Одні сторінки (з парною нумерацією) з висічкою у формі тварини, інші (непарні) – із цією вклеєною твариною, – завдяки перегортанню й накладанню один на одного створюють цікавий просторовий і тактильний ефекти (відсутністю об'єкта чи його об'ємністю). Все частіше в навчально-виховних виданнях для дітей використовують нетиповий раніше клейкий матеріал – яскраві наліпки й стікери змінюють простір книги, виконуючи спершу навчальну, а потім естетичну функції. Серед таких – серія книг для дітей середнього дошкільного віку (4–5 років) «Маленькі розумки. Мій планшет» (вид-во «Artbooks», 2017). Книги мають більше п'ятдесяти кольорових наліпок, дизайн-концепція кожної з них імітує сучасний планшет, що, на думку авторів і видавців, має привабити до книги й читання.

Наявні й артбуки виховного спрямування для батьків: «книга-блокнот» (за визначенням видавця) С. Квасової «Чим розважити дитину в погану погоду» (вид-во «4Mamas», 2018). Виконана у форматі 75x90 мм на крейдованому папері, вона виглядає як відривний календар із порадами для батьків, які турбуються про дозвілля своїх дітей. Книжка має кришку-обкладинку з гумовою смужкою, що не дає сторінкам розгортатися – цікаве й практичне рішення.

Артбуки як витвори книжкового мистецтва представляють зарубіжні книги, спроектовані й виготовлені спеціально для дітей із особливими потребами. Унікальні рішення – в колекції Міжнародної ради з дитячої та юнацької книги IBBY «Outstanding Books for Young People with Disabilities» [24]. Французька тактильна адаптація «Червоної шапочки», створена В. Лаветер (W. Lavater «Le Petit Chaperon Rouge», вид-во «Les Doigts Qui Revent») використовує фактурність різних матеріалів і їхню об'ємність як знак, позначення об'єктів і явищ, а всі сторінки утворюють гармошку, що складається у спеціальну коробку (Рис. 5). Цікаве з погляду книжкового мистецтва й американське видання Л. Ваккаро Сігер «Зелений» (L. VaccaroSeeger «Green», вид-во «Roaring Brook Press», 2012). Фігурні висічки на кожній шпальті сюжетно поєднують між собою сторінки, оскільки залитий кольором простір наступної сторінки створює оптичну ілюзію зображення якогось предмета на попередній.

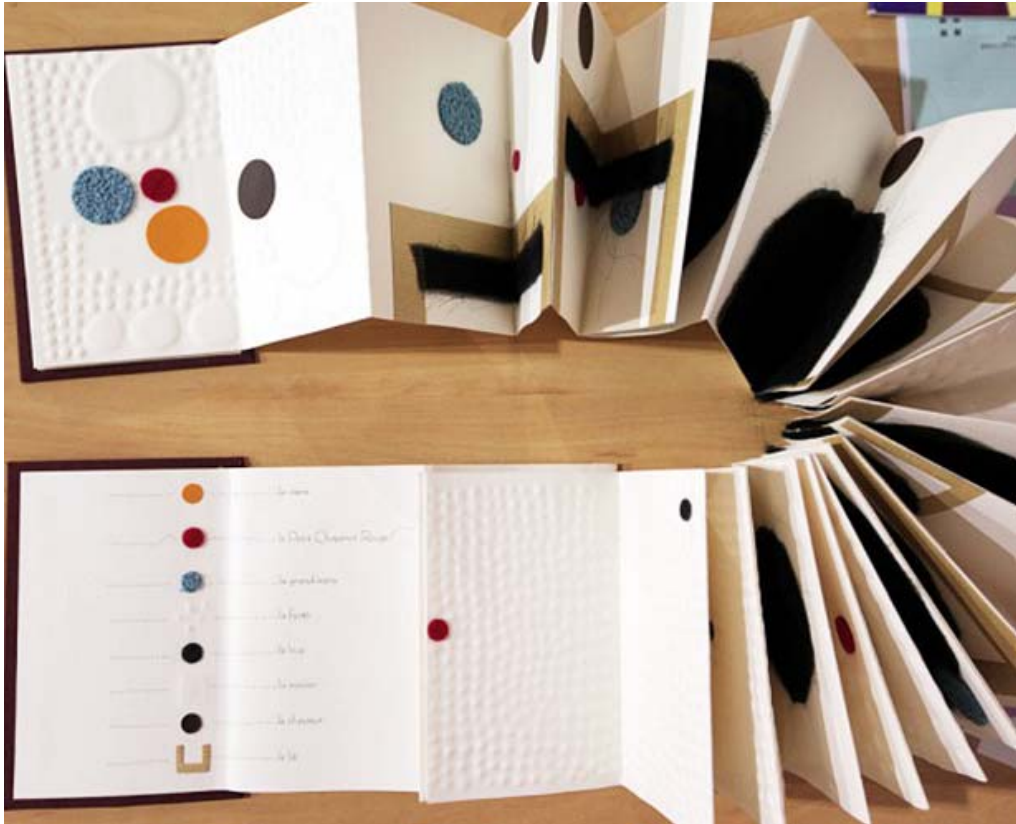

Рис. 5. «Le Petit Chaperon Rouge», W. Lavater (Джерело: Особливі видання: 6 книжок для дітей із вадами розвитку з колекції IBBY. URL : <http://archive.chytomo.com/book-art/osoblivi-vidannya-6-knizhok-dlya-ditej-iz-va-dami-rozvitku-z-kolekicii-ibby>)

Конструктивне (матеріальне) втілення цих видань свідчить про пластичність форм для організування контенту для різних цільових аудиторій (за віком, досвідом, потребами). А досі невироблені стандарти проєктування, виготовлення й оцінювання артбуків розширюють горизонт для творчого вияву автора й видавця, їхньої креативної співпраці для створення таких концептуальних книг.

5. Висновки

Артбук як тип видань – один із найбільш пластичних способів організування й представлення книжкового контенту. Видове різноманіття та їхній матеріально-просторовий, змістово-смісловий і естетичний потенціал приваблюють авторів, видавців і читачів-поціновувачів книжкового мистецтва. Відсутність єдиновизначаних критеріїв для типологізації артбуків, розмитість терміносистеми, нерозбірливе використання поняття «артбук» спричинюють ситуації, коли до цієї категорії зараховують принципово різні за сутнісними характеристиками видання.

Проаналізовані зразки сучасних українських і зарубіжних видань, спозиціонованих як артбуки, в більшості випадків засвідчують проблему нетотожності запропонованого контенту із заявленим типологічним визначенням. Часто в розряд артбуків потрапляють ілюстровані літературно-художні видання, значно менше – мистецькі (образотворчі) видання, які представляють розуміння артбуку як книги про мистецтво (митця). Нерозрізнення або

нівелювання сутнісних ознак, ключових характеристик і функцій артбуків не тільки збільнює видавничу культуру, впливаючи на процес проектування, втілення й промоції таких книг, а й дезорієнтує всіх, хто потрапляє в силове поле цих, без сумніву, колоритних книжкових продуктів.

Артбуки – простір фахових викликів для редактора на рівні ініціювання, управління та (або) координування редакційно-видавничих процесів їх створення. Крім того, потрібні цілеспрямовані зусилля для організації контенту артбуків і поза видавничу роботу з ними, що майже завжди вимагає індивідуального проектного підходу. Позбавлені скутості творчої думки, артбуки задають нові видавничі тренди, тому, претендуючи стати вершинним виявом майстерності редактора, потребують постійного поглиблення фахових знань і умінь, а також постійного переоцінювання самонастанов.

References

1. Ginna, P. (Ed.) (2017), *What Editors Do: the Art, Craft, and Business of Book Editing*, University of Chicago Press, Chicago, 310 p.
2. Bulatov, D. (2005), “Bodyriar is dissatisfied with you”, *Hudozhestvennyj Zhurnal [Art Journal]*, vol.57, available at: <http://xz.gif.ru/numbers/57/bulatov/> (accessed 12 January 2019).
3. Drucker, J. (1995), “The artist’s book as idea and form”, *UCSB Art*, available at: <http://www.arts.ucsb.edu/faculty/reese/classes/artistsbooks/Johanna%20Drucker,%20CofAB,%20Chpt.%201.pdf> (accessed 26 December 2018).
4. Lorenz, A. (2002), “Artist’s books – for lack of a better name”, *Angela Lorenz Artist Books*, available at: <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/whatis.htm> (accessed 28 December 2018).
5. Verheyen, P. (1998), “Definition of the Artist’s Book; What is a Book; BSO’s (Book Shaped Objects); Art vs. Craft”, *BookArtsWeb*, available at: <http://www.philobiblon.com/whatisabook.shtml> (accessed 15 December 2018).
6. Tannenbaum, B. (2010), “What is a book artist or an art book?”, *Milpedras*, available at: <http://www.milpedras.com/en/noticias/53/what-is-a-book-artist-or-an-art-book/> (accessed 08 January 2019).
7. Poharskyi, M. V. (2015), *Artist’s Book [+] Ideology, Philosophy, Structure, Classification, Technology, Parallels, Intersection, History*, Moscow, 416 p.
8. Zahorska, K. (2008), *Book Lunch 07/08: An Exhibition Catalog*, Kyiv, 52p.
9. Skyba, M. (2009), “An author’s book: between the protest and infantility”, *Ukrainskyi Zhurnal [Ukrainian Journal]*, vol.4, available at: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/374/> (accessed 08 January 2019).
10. Byelov, A. (2008), “The most pornographic book of the world”, *Digital Publishing Platform*, available at: https://issuu.com/byelov/docs/art_book_en (accessed 08 January 2019).
11. Kharytonenko, O. (2017), “Updated State Standards of Ukraine 3017 “Editions. Main Types. Terms and Definition”: achievements and open questions”, *Aktualni Problemy Teorii Sotsialnykh Komunikatsii : Zbirnyk Naukovykh Prats [Actual Problems of Social Communications Theory: a Collection of Scientific Works]*, vol. 4 “Journalist, Publisher and Editor: Problems of Professional Activity”, M. P. Drahomanova NPU, Kyiv, pp. 63–84.
12. Lystvak, H. (2010), ““Artist’s Book” as a potential publishing product”, *Naukovy Zapysky [Scientific Notes]*, vol.2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2010_2_4 (accessed 13 January 2019).
13. Mishin, V. (2012), “Artist’s Book – Livre d'artiste”, *Zhurnal “Tret'jakovskaja Galer-eja” [Tretiakovskaia Gallery Journal]*, vol.2 (35), available at: <https://www.tg-m.ru/articles/2-2012-35/kniga-khudozhnika-livre-dartiste> (accessed 18 January 2019).

14. Tan-Delli Cicchi, A. (2017), "Getting closer to the art book", *White Fungus*, available at: <https://www.whitefungus.com/getting-closer-art-book> (accessed 19 January 2019).
15. Bukvoid (2018), "Presentation of Oleh Kadanov's Artbook will take place at "Ye" Bookshop", available at: <http://bukvoid.com.ua/events/presentation/2018/10/05/085021.html> (accessed 20 January 2019).
16. Ukrinform (2018), "Presentation of the poetic art book by Oleh Kadanov "Not Me, but the Other", available at: <https://events.ukrinform.com/event/19139-prezentaciya-poetichnogo-artbuka-olega-kadanova-ne-ya-a-toy> (accessed 20 January 2019).
17. Bukvoid (2016), "Darkness" – an eerie art book about dark forces", available at: <http://bukvoid.com.ua/events/ukraine/2016/05/26/111744.html> (accessed 20 January 2019).
18. Bidun A. The Typological Features of Art Book as a Special Type of Book Content // Science and education a new dimension. Humanities and Social Sciences, 2019, VII(32), Issue 192. p. 58–63 (accessed 22 March 2019).
19. Art Studio "Agrafka" (2009), available at: <http://agrafkastudio.com/index.php-artid=1259802662&lang=ukr.htm> (accessed 25 January 2019).
20. Visual Editions (2010), "Tree of codes by Jonathan Safran Foer", available at: <http://visual-editions.com/tree-of-codes> (accessed 28 January 2019).
21. Hill, Ch. (2017), "Types of books with pictures", *Great Story Book*, available at: <http://greatstorybook.com/picture-book-types/> (accessed 17 January 2019).
22. Ideo-Grafika: World of Comics and Books (2014), available at: <https://www.ideo-grafika.com/> (accessed 23 January 2019).
23. Smith, K. (2012), *Wreck This Journal*, Penguin Books, 224 p., available at: https://www.amazon.com/Wreck-This-Journal-Black-Expanded/dp/0399161945/ref=sr_1_2?ie=UTF8&qid=1549705478&sr=8-2&keywords=wreck+this+journal (accessed 27 January 2019).
24. Chytomo.com (2017), "Special editions: 6 books for kids with growth problems from IBBY collections", available at: <http://archive.chytomo.com/book-art/osoblivi-vidannya-6- knizhok-dlya-ditej-iz-vadami-rozvitku-z-kolekcii-ibby> (accessed 28 January 2019).

Submitted on 17.03.2019

Список літератури

1. *What editors do : the art, craft, and business of book editing / edited by Peter Ginna*. Chicago, University of Chicago Press, 2017. 310 p.
2. Булатов Д. Бодрийар тобой недоволен // Художественный журнал : электрон. версия журн. 2005, №57. URL : <http://xz.gif.ru/numbers/57/bulatov/> (дата звернення: 12.01.2019).
3. Drucker J. The Artist's Book-As Idea and Form. URL : <http://www.arts.ucsb.edu/faculty/reese/classes/artistsbooks/Johanna%20Drucker,%20TCofAB,%20Chpt.%201.pdf> (accessed date 26.12.2018).
4. Lorenz A. Artist's Books – For Lack of a Better Name. URL : <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/whatis.htm> (accessed date 28.12.2018).
5. Verheyen P. Definition of The Artist's Book; What Is a Book; BSO's (Book Shaped Objects); Art vs. Craft. URL : <http://www.philibiblon.com/whatisabook.shtml> (accessed date 15.12.2018).
6. Tannenbaum B. What Is a Book Artist or an Art Book? URL : <http://www.milpedras.com/en/noticias/53/what-is-a-book-artist-or-an-art-book/> (accessed date 08.01.2019).
7. Погарский М. В. Книга художника [+] идеология, философия, структура, классификация, технология, параллели, пересечения, история. Москва, 2015. 416 с.

8. Загорська К. Книжковий обід 07/08 Book Lunch. Каталог виставки. Київ, 2008. 52 с.
9. Скиба М. Авторська книга: між протестом та інфантильністю // Український журнал : електрон. версія журн. 2009, №4. URL : <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/374/> (дата звернення: 08.01.2019).
10. Belov A. The Most Pornographic Book of the World. URL : https://issuu.com/byelov/docs/art_book_en (accessed date 08.01.2019).
11. Харитоненко О. І. Оновлений ДСТУ 3017 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» : досягнення і відкриті питання // Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій : збірник наукових праць / НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. Вип. VI «Журналіст, видавець і редактор: проблеми фахової діяльності». С. 63–84.
12. Листвак Г. «Книга художника» як потенційний видавничий продукт // Наукові записки : електрон. версія журн. 2010, № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2010_2_4 (дата звернення: 13.01.2019).
13. Мишин В. Книга художника – Livre d'artiste // Журнал «Третьяковская галерея» : електрон. версія журн. 2012, №2 (35). URL : <https://www.tg-m.ru/articles/2-2012-35/kniga-khudozhnika-livre-d-artiste> (дата звернення: 18.01.2019).
14. Tan-Delli Cicchi A. Getting Closer To the Art Book. URL : <https://www.whitefungus.com/getting-closer-art-book> (accessed date 19.01.2019).
15. У книгарні «Є» відбудеться презентація артбука Олега Каданова // Буквоїд. URL : <http://bukvoid.com.ua/events/pesentation/2018/10/05/085021.html> (дата звернення: 20.01.2019).
16. Презентація поетичного артбука Олега Каданова «Не я, а той» // Укрінформ. URL : <https://events.ukrinform.com/event/19139-prezentaciya-poetichnogo-artbuka-olega-kadanova-ne-ya-a-toy> (дата звернення: 20.01.2019).
17. «Мороки» – моторошний арт-бук про темні сили // Буквоїд. URL : <http://bukvoid.com.ua/events/ukraine/2016/05/26/111744.html> (дата звернення: 20.01.2019).
18. Бідун А. Типологічна специфіка артбуку як особливого виду книжкового контенту // Science and education a new dimension. Humanities and Social Sciences, 2019, VII(32), Issue 192. p. 58–63 (дата звернення: 22.03.2019).
19. Творча майстерня «Аграфка». URL : <http://agrafkastudio.com/index.php?artid=1259802662&lang=ukr.htm> (дата звернення: 25.01.2019).
20. Tree of Codes by Jonathan Safran Foer // Visual Editions. URL : <http://visual-editions.com/tree-of-codes> (accessed date 28.01.2019).
21. Hill Ch. Types of Books With Pictures // Great Story Book. URL : <http://greatstorybook.com/picture-book-types/> (accessed date 17.01.2019).
22. Ideo-Grafika. Мир комиксов и книг. URL : <https://www.ideo-grafika.com/> (дата звернення: 23.01.2019).
23. Wreck This Journal (Black) Expanded Edition // Amazon.com. URL : https://www.amazon.com/Wreck-This-Journal-Black-Expanded/dp/0399161945/ref=sr_1_2?ie=UTF8&qid=1549705478&sr=8-2&keywords=wreck+this+journal (accessed date 27.01.2019).
24. Особливі видання: 6 книжок для дітей із вадами розвитку з колекції IBBY // Читомо. URL : <http://archive.chytomo.com/book-art/osoblivi-vidannya-6-knizhok-dlya-ditej-iz-va-dami-rozvitku-z-kolekciiii-ibby> (дата звернення: 28.01.2019).

Надійшла до редколегії 17.03.2019